

ARISTOKRĀTS PĀRTOP PAR GALMINIEKU...

EIROPAS ARISTOKRĀTISKĀS KULTŪRAS IEZĪMES 17. GADSIMTĀ

Raksta mērķis ir apkopot un konstatēt Eiropas aristokrātiskās kultūras pamatiezīmes, kopīgās un atšķirīgās kultūrprakses, kas izkristalizējās un tika īstenotas dažādās Eiropas kontinenta valstu galmu sabiedrībās laika posmā no 17. gs. otrās puses līdz 18. gs. sākumam. Vienlaicīgi ar aristokrātijas kultūras tradīcijām konkrētā reģiona aristokrātija minētajā laika posmā bija ekonomiskā, politiskā un kultūras elite, kas veidoja absolūtisma laika Eiropas kopīgu, pārnacionālu galma kultūru, kuras pamatiezīmes ir galms kā varas manifestēšanas, laika pavadīšanas, rituāla un publicitātes, mākslas un politikas centrs.

Raksta ietvaros autors analizē minētās transformācijas, izmantojot vācu izcelsmes kultūrvēsturnieka un galma kultūras pētnieka Norberta Eliasa teoriju par galmu kā sociālo tīklu, vērtību un normu „figurāciju” jeb kopumu, kas iezīmē sociālās piederības robežas un izslēgšanas mehānismus. Līdzās N. Eliasa darbiem raksts balstās Mihaila Jampoļska, Pītera Bērka un citu pētnieku atzinumos.

THE ARISTOCRAT BECOMES A COURTIER... FEATURES OF EUROPEAN ARISTOCRATIC CULTURE IN THE 17th CENTURY

As John Adamson outlined in his voluminous comparative analysis of European court culture, „in the period between 1500 and 1750 a „Versailles model” of a court as a self-sufficient, situated in a free space, architectonically harmonious city-residency remote from the capital city, where the king’s household and administration was located, was an exception.” The Versailles conception and „model” both architectonically and in terms of practical functioning of the court was spread and secured in the 18th century, developing into a model of absolutism which was imitated to different extents. The spectrum of the adoption of the court of Louis XIV by material and intellectual culture reached from the grand ensembles of palaces of Carskoye Selo in Peterhof, Russia, Drottningholm in Sweden and Sanssouci in Germany to several small residences of the German princes’ realms in Weimar, Hanover, and elsewhere in Europe.

Analyzing the works of several researchers about the transformation of the French aristocracy into court society, a common conclusion is the assurance of the symbolic autocratic power by Louis XIV to the detriment of the economic and political independence of the aristocracy. In this context, A. de Tocqueville points at the forfeiture of the power of the French aristocracy and its influence and a simultaneous self-isolation of the group, which he defines as a „caste with ideas, habits and barriers that they created in the nation.” Modern research, when revisiting the methods of the research on the aristocracy and when expanding the choice of sources, is still occupied with the problem defined in the beginning of the 19th century by A. de Tocqueville: The aristocracy lost its power and influence, and by the end of the 18th century also its economic basis for its dominance in French society. John Levron defines courtiers as functional mediators between the governor and society, calling them a

„screen”.¹ In turn, Ellery Schalk stated that in the time of Louis XIV the aristocracy was going through an elite identity crisis, when alongside the old aristocracy involved in military professions (*noblesse d'épée*), the governor allowed a new, so-called administrative aristocracy (*noblesse de robe*) to hold major positions and titles of honour.

Along with the transformation of the traditional aristocratic hierarchy formed in the early Middle Ages, which John Lough described as an anachronism already back in the 17th century, also the status of governor and its symbolic place in the aristocratic hierarchy changed. It shall be noted that it is the question of a governor's role in the political culture of absolutism by which the ideas of many researches can be distinguished. Norbert Elias thinks that an absolute monarch was a head of a family, which included the whole state and thereby turned into a governor's „household”. Timothy Blanning, on the other hand, thinks that the court culture of Louis XIV was the expression of the governor's insecurity and fears. This is a view which the researcher seems to derive from the traumatic experience of the Fronde (the aristocrats' uprising against the mother of Louis XIV, regent Anna of Austria), which the culturologist K. Hofmane interpreted from a psychoanalytical point of view and defined Louis XIV as a conqueror of chaos and a despotic governor. In the wide spectrum of opinions, it is not the governor's political principles which are postulated as a unifying element, but scenarios of the representation of power, their aims and various tools that are combined in the concept of court culture. N. Elias names symbolic activities in the court etiquette as the manifestation of power relations, whereas M. Yampolsky identifies a symbolic withdrawal of a governor's body from the „circulation in society”, when a governor starts to represent himself, thereby alienating himself from society. George Gooch in this way reprimanded Louis XV as he thought this development would deprive the royal representation from the sacred. In turn, Jonathan Dewald in his famous work „European Aristocracy” noted that Louis XIV was not the first to use the phenomenon of the court for securing the personal authority of a governor, and refers to the courts during the late period of the Italian Renaissance as predecessors of French court culture.

What role did the monarch's closest „viewers” – the courtiers – play in this? K. Hofmane by means of comparison with the ancient Greek mythical monster Gorgon comes to conclusion that the court had to provide prey for the Gorgon (the king), who is both scared and fascinated by the terrific sight (of power and glory). The perception of the court as a collective observer implies the presence of the observed and worshiped object, the king. The public life of Louis XIV, which was subjected to the complicated etiquette, provided for the hierarchical access to the king's public body. Let's remember the „Memoirs” of Duc de Saint-Simon that gives a detailed description of the symbolic privileges granted to the courtiers, which along the material gifts (pensions, concessions and land plots) were tools for the formation of the identity and the status of a new aristocrat/courtier – along with the right to touch the king's belongings, his attire, etc.

The basis for securing the structure of the court's hierarchy was provided by the governor's body along the lines mentioned above, which according to the understanding of representation by M. Yampolsky was withdrawn from society and placed within the borders of the ensemble of the Versailles palace. There, by means of several tools, including dramatic works of art, the governor's body was separated from its symbolic content and hidden behind the algorithms of ritualized activities. Blanning also speaks about a practice of hiding from the surrounding environment, thereby defining court culture as a hiding-place that a governor created around himself. It was possible to look at a governor and thereby be observed by him not only on particular festivals, when a governor was available mostly for court society, but also in different works of visual art, for example, on triumphal arches, in engravings, or during horse-racings.

¹ Levron J. Louis XIV Courtiers... – P. 140.

Ievads – aristokrātijas kultūra Latvijā un Latgalē – neuzrakstītas vēstures liecības

Šī raksta tēma ir Eiropas aristokrātijas kultūras tradīcijas, shēmas un to saturā veidotās identitātes, kas izplatījās 17.–19. gs. Eiropas valstu elitēs. Jēdziens *aristokrāts* mūsdienu Latvijas kultūrā pastāv kā izteikti svešs – saturiski, hronoloģiski un politiski *citādā* grupas kopīgais apzīmējums. Mūsdienu Latvijas socioloģijā nepastāv pētījumi, kas ir veltīti Latvijā dzīvojošo aristokrātu vai to pēcnācēju profesionālai darbībai, sociālajam statusam, izglītības līmenim vai ietekmei politiskā procesā. Tai pašā laikā aristokrātijas jēdziens ir saistīts ar 19. gs. latviešu un vēlāk arī latgaliešu nacionālajām kustībām, kuru saturā ir atrodami arī vairāki paneiropiskā rakstura elementi, piemēram, *citādā* vai *svešinieka* konstruēšana, kas ir raksturīga Eiropas kultūras telpai. 19. gs. t.s. pirmās atmodas laikā latviešu intelektuālā un mazākā mērā ekonomiskā elite veidoja latviešu nacionālās identitātes saturu, attīstīja nacionālo diskursu tā laika medijos – laikrakstos, biedrībās un veicināja kolektīvas identitātes veidošanos masu aktivitātēs – dziesmu un deju svētku, izstāžu, teātra izrāžu laikā.²

Nacionālā kustība kā jaunās kopienas (nācijas) veidošanas process iekļauj sevī arī politiskās sacensības un latentā konflikta elementus. Baltijas guberņu nacionālās kustības periodā 19. gs. otrajā pusē latviešu nacionālajai elitei par *citādo* kalpoja vietējā vācu aristokrātija, kuras negatīvu tēlu lielā mērā sagatavoja vēl 18. gs. beigās vietējie vācu izcelsmes Apgaismības filozofijas pārstāvji, no kuriem Garlībs Merķelis kļuva par simbolisku latviešu kopienas aizstāvi un kura darbos, it sevišķi sacerējumā „Latvieši”, tika veidots izteikti despotiskā, aprobežota un vardarbīga aristokrāta tēls.

Pārmantojot šo negatīvo tēlu, 19. gs. latviešu nacionālā elite laikrakstu debatēs turpināja attīstīt tādu pašu tipāžu, vienlaicīgi veidojot gan etniski, gan sociāli svešas grupas tēlu. 20. gs. vēsture vairākās Eiropas valstīs ievērojami ierobežoja aristokrātijas ietekmi un dažās valstīs, piemēram, Austrijā pat simboliski atcēla titulus.

Mūsdienu Latvijā pastāv dažādu etnisko grupu pilsoniskās apvienības – biedrības, kas kopj un daļēji arī konstruē savu aristokrātisko identitāti, piemēram, 1993. gadā dibināta krievu *Rīgas Muižnieku biedrība (Рижское Дворянское собрание)*, kuras pārstāvji piedalās arī Krievijas Muižnieku biedrības darbībā,³ un arī 1992. gadā dibināta vācbaltiešu kultūras

² Detalizētāk nacionālās identitātes veidošanas kolektīvu pasākumu funkcijas sk. Hanovs D. *Pilsonības nācija: Baltijas Vēstnesis. 1868–1906*. Rīga: ELPA, 2003.

³ Intervija ar biedrības priekšsēdētāju Viktoru Gedeonovu: Gedeonovs Viktors. Tiešais mantinieks: [saruna ar Latvijas Muižnieku sapulces priekšn. V. Gedeonovu] / pierakst. Jevgeņija Podberzina // Rīgas Balss. 1999. 16. dec. 18. lpp. Informācija par Krievijas muižnieku sapulci sk.: <http://www.nobility.ru/> (skatīts 2.12.2008.)

biedrība *Domus Rigensis*, kas apvieno gan dižciltīgus, gan „vienkāršus” vācbaltiešu pēcnācējus un kuras aktīvākā dalībiece ir baronese Babete fon Zasa (Sass).⁴

Latviešu kultūrā aristokrātija pieder t.s. „sirmajai pagātnei” – periodam pirms vācu iebrukuma un kristianizācijas politikas sākumam, kad dažādu reģionālu valstisko veidojumu valdnieki (ķēniņi) ir uzskatāmi par Agrīno Viduslaiku valdniekiem, kuru imaginārus tēlus K. Ulmaņa laikā ievietoja Rīgas pilī. Andreja Pumpura eposs „Lāčplēsis” (1888) ir vēl viens literārs avots, kas vēsta par ķēniņu paražām un tradīcijām, bet, būdams daiļdarbs, nevis zinātniskā pētījuma rezultāts, tas var pretendēt tikai uz vispārinātā latviešu aristokrātijas tēla veidošanu⁵. Tādējādi mūsdienu Latvijas kultūrā nacionālā aristokrātija atšķirībā no citām Austrumeiropas valstīm (Polija, Ungārija, Krievija utt.) nepastāv. Latgales reģiona īpašais vēsturiskais liktenis ienesa reģionā citas etniskās grupas aristokrātijas ietekmi – poļu šlahtas (*szlachta* – poļu valodā – ‘aristokrātija’) kultūra, arhitektūra un dzīves stils, kas ir fragmentāri saglabājies līdz mūsdienām.⁶

Tiešo saikņu un ietekmes trūkums veido unikālu situāciju – Latvijas kultūrā pastāv vairāku etniski dažādu aristokrātiju kultūras mantojums un ietekme uz latviešu un latgaliešu kultūrām, bet vienlaicīgi nepastāv nacionālās aristokrātijas mantojums. Tādējādi topošās Latvijas teritorijā dažādos gadsimtos un reģionāli atšķirīgajā kontekstā pastāvēja citu Rietumeiropas valstu aristokrātiju kultūras paradigmas, kas transformējās un tika veidotas kā dažādu ietekmju un elementu uzslāņojumi, konflikti, sintēzes un transformācijas rezultāti. Par šādām kopīgām Eiropas aristokrātijas kultūru īpašībām tiks runāts nākamajā sadaļā.

Aristokrāts un galminieks – transformācijas 17. gadsimtā

Marķīze de Savinjē (*Sevigne*) vēstulē de Grinjana kundzei (*Grignan*), kas ir rakstīta 1671. gada 26. aprīlī, tikai dažās rindās pieminēja pasauleslavenā konditora un Kondē prinča šefpavāra Fransuā Vatela (*Vatel*) pašnāvību.⁷ Lielākā uzmanība vēstulē tika veltīta karaļa Luija XIV vizītei prinča rezidencē Šantijī pilī (*Chantilly*), kur valdnieku un viņa galmu

⁴ Skat. <http://www.mencendorfanams.com/index-lv.php?id=domus-rigensis-lv> (skatīts 1.12.2008.)

⁵ 2008. gada 11. novembrī Latvijas Universitātē notika konference par godu eposa 120. gadskārtai, kurā tika detalizēti apspriestas arī latviešu sociālās identitātes eposa ietvaros.

⁶ Aktuālākie pētījumi par aristokrātijas kultūru: Urbach K. (ed.) *European Aristocracies and the radical right. 1918.–1939.* Oxford University Press: Oxford, 2007.; Puskar A. *Noble Strategies for Maintaining Power: Reflections on the Life of a Hungarian Aristocrat.* In: Osmond J., Cimdina A. (ed.). *Power and Culture. Identity, Ideology, Representation.* Pisa: Pisa University, 2007. p. 13–26.

⁷ Madame de Sevigne. *Selected Letters.* London: Penguin Books, 1982. p. 98.

sagaidīja Kondē rīkotās izklaides, svētki, dzīres, medības, uguņošana, kāršu spēles vairāku dienu garumā.⁸

Vairāki komentāri un novērojumi, ko 17. gs. galma dāma piefiksējusi savās vēstulēs ģimenes locekļiem un draugiem, ilustrē jaunu pavērsienu aristokrātiskās kultūras procesos, kas izkristalizējās Francijā 17. gs. otrajā pusē, precīzāk, 17. gs. 60. gadu beigās, kad tika uzbūvēta karaļa Luija XIV galvenā rezidence – Versaļas pils komplekss un galms no ilgstošas „klaiņošanas”⁹ starp dažādām piepilsētas rezidencēm pārcēlās uz Versaļas miestīņu, kas 17. gs. sākumā bija Luija XIII medību rezidence. Izmaiņas norisinājās ne tikai valdnieka un viņa galma attiecībās, bet skāra arī monarhijas un aristokrātiskās kultūras telpas un laika izpratni. Kā atzīmēja savā apjomīgajā Eiropas galma kultūras salīdzinošajā analizē Džons Adamsons (*Adamson*), „periodā starp 1500. gadu un 1750. gadu galma „Versaļas modelis” kā pašpietiekama, brīvā telpā novietota, arhitektoniski harmoniska no galvaspilsētas attālināta pilsēta-rezidence, kurā atradās gan karaļa saimniecība, gan administrācija, bija izņēmums.”¹⁰ Versaļas koncepcija un „paraugs” gan arhitektoniski, gan galma funkcionēšanas ziņā izplatījās un nostiprinājās 18. gadsimtā, kļūstot par bieži un dažādos „apmēros” kopētu absolūtisma modeli. Luija XIV galma materiālās un intelektuālās kultūras pārņemšanas spektrs sniedzās no grandiozajiem pils ansambļiem Carskoje Selo, Pēterhofā Krievijā, Drotningholmas Zviedrijā un Sansusi Vācijā līdz vairākām mazajām Vācijas firstu valstu rezidencēm Veimārā, Hannoverē un citur Eiropā.

Arhitektūra, māksla un literatūra, opera un svētku ceremoniāls, ko Eiropas valdošās elites gandrīz simt piecdesmit gadu garumā līdz Franču revolūcijai 1789. gadā pārņēma no Francijas, ir definējamas pēc Pītera Bērka (*Burke*) domām kā multimedāls varas glorifikācijas piemērs.¹¹ Pētot Luija XIV tēla veidošanu, P. Bērks definēja Moljēra lugas un Žana Batista Lullī operas kā „multimedālus notikumus”, kuru saturā tika iekļautas uzrunas un slavinājumi (panegiriki) valdniekam, izmantojot alegorisku tēlu darbības, to simbolisku nozīmi slavināšanas veidošanā.¹²

Kritiski distancējoties no galma mākslas politiskā uzdevuma apstiprināt valdnieka vēlmes, nedrīkst aizmirst par galma kultūras politisko uzdevumu, proti, nepieciešamību pārveidot feodālo eliti par jaunu kolektīvu fenomenu – galmu, kurā valsts elite pārtop par pirmajiem valdnieka padotajiem, kas ekonomiski un diskursīvi ir atkarīgi no centralizētas

⁸ Madame de Sevigne. *Selected Letters*. London: Penguin Books, 1982. p. 98. Sk. arī vēstuli 1671. gada 24. aprīlī. p. 97.

⁹ Levron J. *Louis XIV Courtiers*. In: Hatton R. (ed.) *Louis XIV and Absolutism*. Plymouth: Macmillan Press, 1976. p. 131.

¹⁰ Adamson J. (ed.) *The Princely Courts of Europe 1500–1750*. London: Seven Dials, 1999. p. 11.

¹¹ Burke P. *The Fabrication of Louis XIV*. London: Yale University Press, 1992. p. 17.

¹² Turpat.

varas. Jau 19. gs. sākumā aristokrāta pārtapšana par dižciltīgu galminieku tika padarīta par būtisku cēloni revolūciju izcelsmei un *ancien regime* sabrukumam.¹³ Tā franču aristokrāts un viens no pirmajiem Eiropas revolūciju analītiķiem A. de Tokvils, konstatēja, ka „franču aristokrātija jau sen bija zaudējusi jebkuru ietekmi pār sabiedrības funkcionēšanu.”¹⁴ Salīdzinot ar Lielbritānijas aristokrātijas ietekmi politikā, A. de Tokvils konstatēja primāru atšķirību starp abu valstu elitēm – britu aristokrātija vairākās jomās un politikas līmeņos bija iesaistīta administratīvajos, tiesas un parlamentāras varas līmeņos, tādējādi saglabājot ietekmi un varu pār sabiedrību, vienlaicīgi šīs ietekmes ārējie simboli bija mazāk pamanāmi.¹⁵

Analizējot vairāku pētnieku darbus par franču aristokrātijas transformēšanos galma sabiedrībā, par kopīgu atzinumu var uzskatīt Luija XIV simboliskās autokrātiskās varas nostiprināšanos uz aristokrātijas saimnieciskās patstāvības un politiskās neatkarības rēķina. Tā A. de Tokvils norāda uz franču aristokrātijas varas un ietekmes zaudējumiem un vienlaicīgu pašizolēšanos grupā, ko viņš definē kā „kastu ar idejām, paradumiem un barjerām, ko tā veidoja nācijā.”¹⁶ Savukārt mūsdienu pētnieki, revidējot aristokrātijas pētniecības metodes un paplašinot avotu klāstu, tomēr paliek pie A. de Tokvila 19. gs. sākumā definētās problēmas – aristokrātija zaudēja varu, ietekmi un, tuvojoties 18. gs. beigām, – arī ekonomisko pamatu dominantei Francijas sabiedrībā. Tā Džons Levrons (*Levron*) definē galminiekus kā funkcionālus starpniekus starp valdnieku un sabiedrību, nosaucot viņus par „ekrānu” (*screen*).¹⁷ Savukārt Elerija Šalka (*Schalk*) konstatēja, ka Luija XIV valdīšanas laikā aristokrātija piedzīvoja krasu elites identitātes krīzi, kad vienlaikus ar veco, militārajos amatos iesaistīto aristokrātiju (*noblesse del'epée*) valdnieks ļāva jaunajai t.s. administratīvajai aristokrātijai (*noblesse de robe*) ieņemt augstus amatus un iegūt svarīgus titulus.¹⁸

Vienlaicīgi ar tradicionālās, agrīnajos viduslaikos izveidojušās aristokrātiskās hierarhijas transformāciju, ko Džons Lafs (*Lough*) aprakstīja kā anahronismu jau 17. gs.¹⁹, mainījās arī paša valdnieka statuss un simboliskā vieta aristokrātiskajā hierarhijā. Jāatzīmē, ka tieši jautājumā par valdnieka lomu absolūtisma politiskajā kultūrā vairāku pētnieku domas krasi atšķiras. Tā N. Eliass uzskata kā absolūtais monarhs bija ģimenes galva, tā sastāvā

¹³ Šajā rakstā jēdziens *ancien regime* (fr.) tiek lietots kā vispārpieņemts jēdziens aristokrātijas pētniecībā, kas apzīmē Eiropas aristokrātijas politisko dominanti, kas ievērojami saruka, sākot ar Franču revolūciju. Šis jēdziens apzīmē ne tikai laika periodu līdz 1789. gadam, bet arī aristokrātijas dominanti kultūrā, mākslā, kā arī posmu pirms 19. gs. buržuāzijas jeb trešās kārtas ietekmes palielināšanās.

¹⁴ Tocqueville A.de. *On the State of Society in France before the Revolution in 1789 and on the Causes which led to that Event*. London: John Murray, 1856. p. 49.

¹⁵ Turpat, p. 54.

¹⁶ Turpat, p. 151.

¹⁷ Levron J. *Louis XIV Courtiers...*p. 140.

¹⁸ Schalk E. *From Valor to Pedigree. Ideas of Nobility in France in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. Princeton: Princeton University Press, 1986. p. 173.

¹⁹ Lough J. *An Introduction to the 17th century France*. Longmans, 1961.

ietilpa visa valsts, tādējādi pārtopot par valdnieka „mājsaimniecību”,²⁰ bet Timotijs Blenings (*Blanning*) uzskata, ka Luija XIV galma kultūra bija valdnieka nedrošības un baiļu izpausme²¹, ko pētnieks, šķiet, atvasina no *frondas* (aristokrātu sacelšanās pret Luija XIV māti, reģenti Austrijas Annu) traumatiskās pieredzes, ko, savukārt, kulturoloģe Katrīna Hofmane transformējusi psihoanalītiskā pieejā, definējot Luiju XIV kā haosa uzvarētāju un despotisku valdnieku.²² Plašajā viedokļu spektrā kā vienojošais elements tiek postulēti nevis valdnieka politikas principi, bet varas reprezentācijas scenāriji, to mērķi un daudzveidīgie līdzekļi, kas tiek apvienoti galma kultūras jēdzienā. N. Eliass izvirza simboliskas darbības galma etiķetē par varas attiecību izpausmēm,²³ bet M. Jampoļskis analizē simbolisko valdnieka ķermeņa izņemšanu no „sabiedrības aprites”, kad valdnieks sāk reprezentēt sevi, attālinoties no sabiedrības,²⁴ ko Džordžs Gūčs (*Gooch*) pārmeta Luijam XV, kas, pēc pētnieka domām, desakralizēja karalisko reprezentāciju.²⁵ Savukārt Džonatans Devalds (*Dewald*) savā slavenajā darbā „Eiropas aristokrātija” atzīmē, ka Luijs XIV nebija pirmais, kas izmantoja galma fenomenu valdnieka personīgās autoritātes nostiprināšanai, un norāda uz vēlīnās itāļu Renesanses galmiem kā franču galma kultūras priekštečiem.²⁶

Apkopojot šos dažādos atzinumus, jāsecina, ka pētnieciskajā tradīcijā pastāv vienprātība par galma kultūru kā valdnieka un sabiedrības komunikācijas kanāliem un scenārijiem, kas transformēja gan karali, gan viņa galmu, veidojot rituālā fiksētu hierarhiju un vienpersoniskas varas gribas manifestēšanos. Minēto sarakstu būtu jāpapildina ar tēzi par galma aristokrātijas kultūras telpas izmaiņām – 17.–19. gs. tapa un attīstījās paneiropiskā galma aristokrātijas kultūras telpa un saturs, kurā reprezentatīvā funkcija bija dominējošā, tādējādi pārņemot monarha reprezentatīvās funkcijas attiecībā uz citām sociālām grupām. Reprezentēt varu, kārtu, kultūru, izcelsmi vai varu (šeit drīzāk jālieto franču jēdziens *grandeur* – ‘diženumu’) – tādi bija galma kultūras uzdevumi, kas vienoja konkrētus individuus, to dzimtas un galma hierarhisko struktūru kopumā.

Minētie uzdevumi tika īstenoti jaunajā kultūras telpā – galma kultūras ietvaros, kas, salīdzinot ar 16. gs., kļuva mazāk militarizēta, tajā lielāku lomu spēlēja izglītība un

²⁰ Элиас Н. *Придворное общество. Исследования по социологии короля и придворной аристократии*. Москва: Языки славянской культуры, 2002. стр. 56.

²¹ Blanning T.C.W. *The Culture of Power and the Power of Culture. Old Regime in Europe 1660–1789*. Oxford: Oxford University Press, 2002. p. 32.

²² Hoffmann K. *Society of Pleasure. Interdisciplinary Readings in Pleasure and Power during the Reign of Louis XIV*. Macmillan, 1997. p. 24.

²³ Элиас Н. *Придворное общество...* стр. 105.

²⁴ Ямпольский М. *Возвращение Левиофана. Политическая теология, репрезентация власти и конец старого режима*. Москва: Новое литературное обозрение, 2004. стр. 114.

²⁵ Gooch G.P. *Louis XV. The Monarchy in Decline*. London: Longmans, Green, 1956. p. 244.

²⁶ Dewald J. *The European Nobility 1400–1800*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. p. 122.

izsmalcinātības fenomens, kā arī mākslas žanri kā galminieka identitātes mediji. Turpmākajā tekstā tiks analizēti minētie divi galma kultūras elementi – galminieka dzīves stils un galma māksla.

Prasības amatam – kas ir sagaidāms no galminieka?

Vairāki 17. gs. aristokrātijas pētnieki atzīmē, ka 17. gs. ir pārmaiņu laiks Eiropas tradicionālajā aristokrātiskajā kultūrā, meklējot izmaiņu cēloņus gan sabiedrības militarizācijas mazināšanā, gan valsts pārvaldes un administrēšanas profesionalizācijā, kas stimulēja elites pievēršanos izglītībai un audzināšanai.²⁷

Vēl viens impulss galminieka transformācijām ir saskatāms Dienvideiropas galma kultūras transfertā uz Ziemeļiem, tajā skaitā arī uz Franciju. Matrimoniālās un militāras politikas ietvaros itāļu galma kultūra izplatījās Francijā un citviet Eiropā, arī Anglijā.²⁸ Ar Francijas galma kultūras nostiprināšanos par jaunu kanonu tās izplatījās citur Eiropā un pat atgriezās atpakaļ Itālijā kā aristokrātiju vienojoša kultūra.²⁹

17. gadsimtā franču aristokrātija līdzīgi citu Eiropas valstu elitēm ar entuziasmu tulkoja, publicēja un izmantoja pamācības par galminieka dzīves stilu, kas nāca no Itālijas kā populāra lasāmviela. Kā populārākais un līdz mūsdienām gandrīz vienīgais regulāri publicētais darbs galminieka izglītošanā ir minama „Galminieka grāmata”, ko 1528. gadā sarakstīja Urbino hercoga galminieks Baltazars Kastiljone (*Castiglione*). Šajā un vairākās citās līdzīga satura grāmatās galminieks ir elegants, izsmalcināts, apdāvināts, daiļrunīgs, nedaudz vieglprātīgs, intelektuāli, fiziski un emocionāli veikls indivīds.³⁰ Analizējot galminieka funkcijas un to pildīšanai nepieciešamās dotības un prasmes, krievu pētniece Marija Nekļudova izvirza par dominantu *spēli*, par kuru pārvēršas kādreizējie turnīri.³¹ *Spēles* jēdziens ir atrodams arī citu pētnieku analītiskajos darbos par 17. gs. galma kultūru, kad teātris un operas uzvedumi, bet pirms tam ilgāku laiku balets ar paša Luija XIV līdzdalību, bija spēles kultūras attīstības paraugi. Katrīna Hofmane definēja Versaļu kā baudas pasauli un pili, kurā svētki un spēle bija klātesoši nepārtrauktajos galma svētkos un ceremonijās.³² Balets un opera, kas ilga vairākas stundas un kurās galminiekus nomainīja profesionāli solisti, bija

²⁷ Sk. piemēram: Lukowsky J. *The European Nobility in the Eighteenth Century*. London: Palgrave, Macmillan, 2003. p. 58.

²⁸ Brewer J. *The Pleasures of the Imagination. English Culture in the 18th century*. Harper Collins Publishers, 1997. p. 4.

²⁹ Donati C. The Italian Nobilities in the 17th and 18th century. In: Scott H.M. (ed.) *The European Nobilities in the Seventeenth and Eighteenth Centuries*. Vol.1. *Western Europe*. Longman, 1995. p. 239.

³⁰ Castiglione B. *The Book of Courtier*. London: Norton, 2002. p. 106, 111, 116 ff.

³¹ Неклюдова М. *Искусство частной жизни. Век Людовика XIV*. Москва: ОГИ, 2008. стр. 39.

³² Hoffmann K. *Society of Pleasure...* p. 25.

plašas svētku „programmas” elementi, kas atspoguļoja monarha politisko „vēstījumu” galmam un sabiedrībai kopumā. Kā atzīmējusi baroka teātra pētniece Anna Buličeva, galma teātris demonstrēja absolūtisma politisko kosmogoniju – alegoriskie tēli un to mijiedarbība ar monarhu-dejotāju ir 17. gs. masu politikas piemērs, ņemot vērā, ka par masu pārtapa galminieki, kas savukārt tika atdalīti no pārējas sabiedrības.³³

Kāda loma tika atvēlēta monarha tuvākajiem „skatītājiem” – galminiekiem? K. Hofmane, izmantojot salīdzinājumu ar sengrieķu mītisko briesmoni Gorgonas medūzu, uzskata, ka galmam jāklūst par medūzas (karaļa) upuri, kas vienlaicīgi baidās un ir fascinēts no briesmīgā (varas un slavas) skata.³⁴ Galms kā kolektīvais skatītājs paredz apskatāmā un pielūgtā objekta/karaļa klātesamību. Luija XIV publiskā dzīve, ko fiksēja sarežģīta etiķete, paredzēja hierarhizētu piekļuvi publiskajam karaļa ķermenim. Atcerēsimies hercoga de Sen-Simona „Memuārus”, kuros detalizēti aprakstītas galminiekiem dāvātās simboliskas privilēģijas, kas blakus materiālajām dāvanām (pensijām, koncesijām un zemes gabaliem) bija jaunā aristokrāta/galminieka identitātes un statusa veidošanas instruments – tiesības pieskarties karaļa interjera priekšmetiem, viņa drēbēm utt.³⁵

Par pamatu galma hierarhijas struktūras nodrošināšanai kalpoja jau minētais valdnieka ķermenis, kas, pēc M. Jampoļska definējuma, tika izņemts no sabiedrības un novietots Versaļas pils ansambļa robežās, kurās ar vairāku līdzekļu palīdzību, to starpā dramatiskās mākslas darbiem, valdnieka ķermenis tika atdalīts no tā simboliskā satura un paslēpts aiz ritualizētas darbības algoritmiem. Par paslēpšanos no apkārtējās vides runā arī T. C. V. Blenings, definējot galma kultūru kā patvērumu, ko valdnieks veidoja ap savu personu.³⁶ Skatīties uz valdnieku un līdz ar to tikt valdnieka novērotam varēja ne tikai atsevišķajos svētkos, kad valdnieks bija pieejams lielākoties tikai galma sabiedrībai, bet arī dažādos vizuālo mākslu darbos, piemēram, triumfa arkās, gravīrās, zirgu sacensībās.³⁷

Šaurākā telpā galminieku lomas tika reducētas uz ietekmīgāku un mazāku satelītu darbībām, veidojot hierarhiju atkarībā no tā, kādā attālumā konkrētais galminieks atradās no valdnieka ķermeņa. Hercoga Sen-Simona pazīstamais apraksts, kurā karaļa gulētiešanas ceremonija pārvēršas par hierarhijas un valdnieka labas gribas apliecinājumu, ir pārāk bieži citēts, lai sniegtu ilustrāciju paša karaļa domām par galma rituālā nepārtraukti uzturēto

³³ Булычева А. Сады Армиды. Музыкальный театр французского барокко. Москва: Аграф, 2004. стр. 167.

³⁴ Hoffmann K. *Society of Pleasure...* p. 28.

³⁵ Šeit un turpmāk hercoga de Sen-Simona memuāru teksts citēts rēc: Сен-Симон. *Мемуары. Полные и дополненные воспоминания герцога де Сен-Симона о веке Людовика XIV и Регентстве*. Москва: Прогресс, 1991.

³⁶ Blanning T.C.W. *The Culture of Power...* p. 32.

³⁷ Burke P. *The Fabrication of Louis XIV...* p. 78.

hierarhijas principu. Izmantošu citu fragmentu no Sen-Simona Versaļas galma dzīves ainavām – gadījumu ar galma dāmu de Torsī, kas, pēc karaļa domām, rupji pārkāpa etiķeti, apsēžoties uz ķebliša tuvāk Orleānas hercogienei nekā hercogiene de Dīrasa (*Duras*), kas nokavēja pusdienu laiku un ieradās vēlāk: „Jenāca karalis un apsēdās pie galda. Visi klātesošie arī sāka ieņemt vietas pie galda, kad karalis, kas paskatījās uz Orleānas hercogienes pusi, kļuva izbrīnīts, ar ko ļoti samulsināja de Torsī madāmu, kas gandrīz ar spēku mēģināja piespiest hercogieni de Dīrasu ieņemt viņai domāto vietu...”³⁸ Vēlāk pēc vakariņām karalis paziņoja savai favorītei de Mentenonas kundzei, ka no dusmām par šādu pārkāpumu nemaz nevarēja neko ēst.³⁹ Skaidrs, ka karaļa dusmas kļuva plaši zināmas un tirazētas galma informācijas aprītē. Šāds un vairāki citi piemēri liecina par mūsdienu lasītājam kurioziem gadījumiem un galminieku „pārkāpumiem”, bet, kā analizējot karaļa dienas ciklu atzīmē P. Bērks, karaļa darbības „tika papildītas ar simboliskajām nozīmēm tāpēc, ka tās publiski īstenoja aktieris, kura personība bija sakrāla”.⁴⁰

Mūsu rīcībā ir paša Luija XIV memuāri, kas gan ir lielā mērā viens no valdnieka tēla konstruēšanas līdzekļiem, kas tapa kā kolektīvs darbs, tomēr sniedz vērtīgu informāciju par to, kas drīkstēja ietilpt karaļa atmiņās, kādiem akcentiem, domām bija jābūt sakrālā valdnieka politiskajā testamentā, kas bija adresēts karaļa dēlam. Memuāru pirmajā sējumā valdnieks, stāstot par karu pret Holandi, sniedz padomus topošajam valdniekam ar mērķi palīdzēt viņam uzturēt valdnieka tēla sakrālo dabu – „nav ne mazāko šaubu, ka mums jābūt īpaši uzmanīgiem pret to pārkāpumu, kas veido galveno ietvaru pozīcijai, ko mēs ieņemam. Visam, kas šo pārkāpumu izceļ un saglabā, jābūt mums ļoti svarīgam.”⁴¹

Luijs XIV vai viņa tēla līdzautori, kuru vidū bija gan Kolbērs, gan Pelisons, brīdināja dēlu uzmanīties no galminieku ietekmes, kas, viņuprāt, ir domāta tikai karaļa vājību izmatošanai un materiālu labumu iegūšanai. Viņu iztēlē galminieki gaida brīdi, kad var uzbrukt karalim, sajūtot viņa vājumu.⁴² Vairākus gadu desmitus pēc Luija nāves viņa pēcteča Luija XVI galma ceremoniāls turpinājās bez izmaiņām – karaliene vēl joprojām publiski, bet vienlaikus strikti atlasītas publikas priekšā veidoja savu rīta tualeti.⁴³

Valdnieka atmiņas daļēji apstiprina jau minēto priekšstatu par karali, kas paslēpās aiz rituāla, taču sniedz nepietiekamu informāciju par pašu „patvēruma” vietu, proti, mākslas

³⁸ Сен-Симон... стр. 254.

³⁹ Turpat, стр. 255.

⁴⁰ Burke P. *The Fabrication of Louis XIV ...* p. 90.

⁴¹ *Memoirs of Louis XIV written by himself and addressed to his son*. Vol.1. London: Longman, Hurst, Rees and Orme, 1806. p. 78.

⁴² Turpat, p. 73.

⁴³ Campan de. *The Private Life of Marie Antoinette. A Confidante's Account*. New York: 1500 books, 2003. p. 82.

darbiem, operām, baletiem un galma svētkiem, kas kalpoja par valdnieka masku vai arī aizsardzības līdzekli pret galma ietekmi un vienlaicīgi galma pakļaušanu individuālai varai.

Kā viens no efektīvākiem līdzekļiem galminieka identitātes veidošanā kalpoja ne tikai spēles un svētku ilūzijas potenciāls, bet arī konkrēti mākslas darbi, proti, *drama in musica* – 17. gs. Francijā operas mākslas sākumos izveidojies žanrs, kas vēlāk pārtapa par franču baroka operu. Galma komponists, itāļu izcelsmes virtuozs un baletu autors Žans Batists Lulī (1632–1687) vairāku lirisku un traģisku operu sižetos, kuros tika izmantota sengrieķu mitoloģija un Eiropas viduslaiku literatūra, ieskaitot plaši pazīstamās *chancon de geste* (dziesma par varoņdarbiem) par Rolandu (opera uzvesta Versaļā 1685. gadā), ciešā sadarbībā ar Moljēru veidoja karaļa tēlu, iekļaujot antīkajos tēlos sava laika notikumus un transformējot karaļa tēlu, piešķirot valdniekam Rolanda vai Perseja īpašības, transformējot alegoriskajā valodā slavinājumu valdniekam. Galminieku funkcija šajā kompleksajā 17. gs. politiskajā „mārketingā” tika reducēta uz jaunās sabiedrības un plašākā nozīmē – universa sakārtošanas liecinieka un apliecinātāja – lomas izpildīšanu. Atrasties galmā kā idealizētā sakārtošanas struktūrā – nozīmēja pārvērsties par Luija XIV tēla konstruēšanas elementiem un rīkiem, kas šajā procesā transformējās no politiskās elites par politiskā teātra skatītājiem un statistiem.

Luija XIV garajā valdīšanas laikā virkne dažādu instrumentu monarha glorifikācijai tika izmantota bez pašu galminieku līdzdalības – attēli, gravīras, portreti un citi vizuālie līdzekļi lielākoties parāda valdnieku nesasniedzama pārkuma radītā vientulībā vai arī karaļa ģimenes lokā, kurā valdnieka dominante ir patriarha varas nostiprināta. Luija XIV tēla veidošanas novatoriskais raksturs, kas, manuprāt, dominē vairāku gadu desmitu pētnieciskajā tradīcijā ir vēl viens jautājums, kas padara Luija XIV biogrāfijas izpēti par atvērtu jauniem atzinumiem – P. Bērks, noslēdzot valdnieka tēla konstruēšanas procesa analīzi, norāda uz vēsturiskiem avotiem un pēctečiem Luija XIV glorifikācijas procesā.⁴⁴

Līdzīgs mēģinājums iekļaut Luija XIV politiku valdnieka tēla veidošanā plašā vēsturiskajā retrospekcijā ir jāveic arī valdnieka galma vēsturē, formulējot jautājumus par galminieka tēla veidošanos – vai galmā eksistēja bijušo lepno feodālu ēnas, vai tomēr valdnieka apoteozes aculiecinieki veidoja galma kultūras saturu, kas varēja pretendēt uz noteiktu daļu autonomijas un attālināšanos no oficiālās tēla politikas.

T. Blenings uzskata, ka priekšstats par galminieku, kas „mīt savā zelta būrī” ir kļūdainš.⁴⁵ Ne tikai 18. gs. – Luija XVI laikā, kad pēc vispārēja atzinuma aristokrātija attālinājās no galma, nokļūstot opozīcijā pret Luija XIV mantinieku desakralizētā monarha tēlu, bet pētnieki jau

⁴⁴ Burke P.... p. 197.

⁴⁵ Blanning T.C.W.... p. 41.

17. gs. konstatē privātu salonu veidošanos aristokrātiskajā kultūrā.⁴⁶ Ņemot vērā minētos jautājumus un plašo avotu klāstu, kurā aristokrātiskā kultūra atrod telpu ārpus galma, būtu nepieciešams revidēt tradicionālo, iespējams vēl joprojām republikāniskās absolūtisma kritikas nosacītu politiskās kultūras vēstures klišeju. No vienas puses, avoti ziņo par galminieku histērijām un nedrošību monarha nāves gadījumā, kad bija strauji jāizlemj, pie kādas „nometnes” piederēt, kā tas ir bijis Luija XV nāves brīdī, kā ziņo de Kampana,⁴⁷ bet, no otras puses, īsajā posmā, kad valdnieka radītā pasaule sabruka līdz ar viņa fizisko nāvi, galminieki veidoja simbolisku atreibību. Sen-Simons, būdams Luija XIV valdīšanas laika hronists un kritiķis, šādi aprakstīja galma uzvedību: „Šo nāvi nevar nosaukt par svētā nāvi. Svētajiem nevar būt šāds cilvēku loks. Iekārojot karali un viņa guļamistabu, viņi [galminieki – D.H.] ielaida tur tikai tos, kas bija viņiem izdevīgi.”⁴⁸

Galma loma un ietekme, kā arī publiskais tēls, kas ietekmē arī valdnieka tēlu, 17. gs. balstījās ilgi kritizētā un novārtā atstātā atsevišķu personību vēsturē. Daudzslāņainais politiskais diskurss, kas veidoja sakrālu monarha tēlu, vienlaicīgi izolējot viņu no sabiedrības, transformēja monarhijas varas principus, ietekmēja galma kultūru – alegoriju valodu, masveida (kaut arī aristokrātisko) pasākumu saturu un uzvedumu īpatnības, palielinot verbālās un simboliskās kultūras nozīmi politiskās domāšanas attīstībā. Tēls un antitēls 18. gs. beigās ietekmēja monarhijas ilgspēju, un šajā procesā galminieka loma liecināja par to, ka absolūtisma krīze, kas strauji attīstījās 18. gs. 80. gadu otrās puses Francijā, veidojās vairāku gadu desmitus iepriekš, laikā, kad Versaļa liecināja par monarhijas diženuma posmu – svētki, rituāls un hierarhiskā ceremonija bija monarha tēla stiprināšanas līdzekļi, kas efektīvi darbojās ciešā mijiedarbībā ar valdnieka gatavību, kompetenci un spēju nodrošināt sava tēla noturību. Spilgtākais pārrāvuma un galma kultūras krīzes piemērs ir vairāku Francijas dižciltīgu ģimeņu pārstāvju lēmums nostāties parlamentārisma un revolūcijas pusē un veidot opozīciju desakralizētā monarha aizvien augošai bezspēcībai. „Trīsdesmitu” grupas vidū, kas pirms revolūcijas sākuma atbalstīja liberālāko deputātu deleģēšanu jaunsasauktajiem Ģenerālstatiem, bija vairāku ģimeņu pārstāvji, kas nebija iekļuvuši karalienei pietuvināto personu lokā.⁴⁹ Ņemot vērā N. Elia priekšstatus par to, ka galma hierarhizētā ceremoniāla struktūras ignorēšana, kas ir Marijas Antuanetes Žana Žaka Ruso radītā tēla stilizētās vienkāršības piemērs, var konstatēt, ka galma sabiedrība, kuras pamats – statusa atšķirību

⁴⁶ Неклюдова М. *Искусство частной жизни...* стр. 35.

⁴⁷ Campan de. *The Private Life of Marie Antoinette. A Confidante's Account.* New York: 1500 books, 2003. p. 60.

⁴⁸ Сен-Симон...2 том... стр. 310.

⁴⁹ Price M. *The Court Nobility and the Origins of the French Revolution.* In: Simms B., Scott H. *Cultures of Power in Europe during the Long Eighteenth Century.* Cambridge: Cambridge University Press, 2007. p. 271.

simboliska manifestācija – prasīja no galma kultūras centra (valdnieka) ievērot hierarhiskās sistēmas nostiprinātās atšķirības, kuru neievērošana deva stimulu jaunajai aristokrātu-galminieku opozīcijai 18. gs. beigās.

LITERATŪRAS SARAKSTS

- Adamson, J. (ed.). (1999). *The Princely Courts of Europe 1500–1750*. London: Seven Dials.
- Banning, T. C. W. (2002). *The Culture of Power and the Power of Culture. Old Regime in Europe 1660–1789*. Oxford: Oxford University Press.
- Brewer, J. (1997). *The Pleasures of the Imagination. English Culture in the 18th Century*. Harper Collins Publishers.
- Burke, P. (1992). *The Fabrication of Louis XIV*. London: Yale University Press.
- Campan, de. (2003). *The Private Life of Marie Antoinette. A Confidante's Account*. New York: 1500 books.
- Castiglione B. (2002.). *The Book of Courtier*. London: Norton.
- Dewald, J. (1996). *The European Nobility 1400–1800*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Donati, C. (1995). The Italian Nobilities in the 17th and 18th century. *The European Nobilities in the Seventeenth and Eighteenth Centuries*. Vol.1. Western Europe. Ed. Scott H.M. Longman.
- Gooch, G. P. (1956). *Louis XV. The Monarchy in Decline*. London: Longmans, Green.
- Hoffmann, K. (1997). *Society of Pleasure. Interdisciplinary Readings in Pleasure and Power during the Reign of Louis XIV*. Plymouth: Macmillan.
- Levron, J. (1976). Louis XIV Courtiers. *Louis XIV and Absolutism*. Ed. Hatton R. Plymouth: Macmillan Press.
- Lough, J. (1961). *An Introduction to the 17th century France*. London: Longmans.
- Memoirs of Louis XIV written by himself and addressed to his son*. Vol.1. London: Longman, Hurst, Rees and Orme, 1806.
- Lukowsky, J. (2003). *The European Nobility in the Eighteenth Century*. London: Palgrave, Macmillan.
- Madame, de Sevigne (1982). *Selected Letters*. London: Penguin Books.
- Price, M. (2007). The Court Nobility and the Origins of the French Revolution. Simms B., Scott H. *Cultures of Power in Europe during the Long Eighteenth Century*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Tocqueville, de A. (1856). *On the State of Society in France before the Revolution in 1789 and on the Causes which led to that Event*. London: John Murray.
- Schalk, E. (1986). *From Valor to Pedigree. Ideas of Nobility in France in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. Princeton: Princeton University Press.
- Неклюдова М. (2008). *Искусство частной жизни. Век Людовика XIV*. Москва: ОГИ.
- Элиас Н. (2002). *Придворное общество. Исследования по социологии короля и придворной аристократии*. Москва: Языки славянской культуры.
- Ямпольский М. (2004). *Возвращение Левиофана. Политическая теология, репрезентация власти и конец старого режима*. Москва: Новое литературное обозрение.